

Avrupa Birliği-Rusya İlişkileri ve Karadeniz Jeopolitiği

European Union-Russia Relations and Black Sea Geopolitics

Güney Ferhat BATI*

Başvuru Tarihi: 19.03.2024

Kabul Tarihi: 01.04.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Rusya'nın, her ne kadar Asya kıtasında çoğunlukla toprakları var olsa bile, Rusya, neticede siyasi, ekonomik ve tarihiyle Kıta Avrupa'sına ait olan bir ülke olduğu gerçeğini değiştirmez. Avrupa siyasi tarihine geçmişten günümüze bir perspektiften bakıldığında Rusya, Avrupalı devletler içerisinde yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın bütünleşme gerekliliğiyle yola çıkan birkaç devletin, Avrupa Birliği'ne (AB) giden ve döşenen taşların neticesinde birlik olduğudur. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşıyla oluşan çift kutuplu dünya siyasetinde, AB'nin 'batı' bloğu, Rusya'nın ise 'doğu' bloğu içerisinde yer almaktadır. Soğuk Savaş Dönemi boyunca AB'nin Rusya ile bazen inişli-çıkışlı, bazen de krizleri tırmandıran ilişkileri olmuştur. Nihayetinde 21'inci yüzyılda AB-Rusya ilişkilerinin ivme kazandığını ve bunun daha fazla ekonomik anlamda ilerlediğidir. Ne var ki, Rusya'nın 2014 yılında Kırım işgali ve Ukrayna'da yaşanan siyasi gelişmeler, var olan AB-Rusya ilişkilerinin Atlantik tarafından müdahaleleriyle farklı bir girizgâha girdiğidir. Hakeza, Rusya-Ukrayna savaşı ABD'nin de istediği şekilde ilerlemektedir, bu da AB'nin Rusya ile olan tüm ekonomik ilişkilerini etkiledi. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşının Karadeniz Jeopolitiğinde birçok veçheleriyle AB'nin üyeleri olan Romanya ve Bulgaristan içinde önem arz ettiğidir. Bundan dolayıdır ki, Karadeniz Jeopolitiğinin AB-Rusya ilişkilerinde stratejik öneme haiz olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, Karadeniz, Ukrayna, Jeopolitik.

Abstract

Even though Russia has mostly lands in the Asian continent, it does not change the fact that Russia is a country that belongs to Continental Europe with its political, economic and historical aspects. When looking at European political history from a perspective from past to present, Russia is among the European states. After the Second World War, several states that set out with the necessity of European integration became united as a result of the stones that were laid and led to the European Union (EU). Ultimately, in the bipolar world politics that emerged with the Second World War, the EU was in the 'western' bloc and Russia was in the 'eastern' bloc. During the Cold War, the EU had relations with Russia that sometimes had ups and downs and sometimes escalated crises. Ultimately, EU-Russia relations have gained momentum in the 21st century and this has progressed more economically.

* Öğr. Gör., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, guneyferhat26@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4930-5409

However, Russia's invasion of Crimea in 2014 and the political developments in Ukraine showed that the existing EU-Russia relations entered a different entrance with the interventions from the Atlantic side. Likewise, the Russia-Ukraine war is progressing as the USA wants, which has affected all the EU's economic relations with Russia. In particular, the Russia-Ukraine war is important in many aspects of Black Sea geopolitics for Romania and Bulgaria, which are members of the EU. This is why Black Sea Geopolitics has strategic importance in EU-Russia relations.

Keywords: European Union, Russia, Black Sea, Ukraine, Geopolitics.

Avrupa Birliği (AB) - Rusya İlişkilerinin Tarihsel Perspektifi

Avrupa Birliği (AB) için, Sovyetler Birliğinin varisi olan Rusya ile ilişkiler her zaman önem arz etmektedir. Çift kutuplu dünya düzeni tarihin tozlu sayfalarına karıştıktan sonra Rusya-AB arasında siyaset ve ekonomiden eğitim ve kültüre kadar birçok alanda işbirliği kurulmuş ve taraflar arasında ilişkiler birçok konuda kurumsallaşmıştır. Rusya tarihsel arka planın çöküşünü geride bırakmak ve uluslararası siyasette güçlü olma konumunu korumak adına da AB ile ilişkilere büyük önem vermekteydi. Rusya'da Gorbaçov ile Yeltsin dönemlerinde başlayan reform süreci, Rusya-AB ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olması, coğrafi yakınlık ve bunların doğal sonucu olarak Rusya-AB arasında kurulan yoğun siyasi diyalog ve çok yönlü ekonomik ilişkileri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın Avrupa ile ortak uygarlık mirasına sahip olması, AB ile Rusya'yı aralarında ortaklık kurmaya iten başlıca faktörler olmuştur (Zhussipbek, 2011:48).

Sovyetler Birliği sonrası Rusya-AB ilişkileri hukuki, ticari ve her iki taraf arasında farklı alanlarda yapılan işbirliği çerçevesinde gelişmişti. 1989 yılında (Avrupa Ekonomik Topluluğu) AET'nin Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu ve ilişkilerin karşılıklı olarak normalleştirilmesini amaçlayan antlaşmanın akdinden sonra hem Sovyetler Birliği hem de AET önemli değişiklikler geçirmiş, AET, Avrupa Birliği (AB) olmuş, Sovyetler Birliği ise dağılmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılması tüm uluslararası sistem açısından olduğu gibi AB açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Aslında bu beklenmeyen bir gelişmeydi, sonrasında 'AB'nin Doğu Sınırları' daha belirsiz bir hale gelmiştir, AB içindeki dengeler de değişmişti. Bu durum AB'yi eski Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştı. 1991'de AB, 1989 tarihinde Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu antlaşmayı yeniden düzenleme gereğini anlayarak bu konuda yeni bir yaklaşım benimsemiştir. Dolayısıyla Sovyet Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkelerle kategorik olarak AB'nin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu ticaret ve birlik antlaşmaları arasında bulunan ortaklık ve işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır (Hatipoğlu, 2001:123). Her ne kadar Rusya'nın Ukrayna işgali 'Batı' tarafından yaptırımlara tabi tutulduysa bile, Rusya'nın en büyük ticaret yaptığı ülkelerin 'Batı'lı olduğunu belirtmeliyiz. Özellikle AB ülkeleri içerisinde Almanya'nın payının fazla olduğu görülmektedir. Örneğin; Almanya ile Rusya'nın ticareti 2020'ye göre yüzde 34,1 artış göstermiş ve 59,8 milyar Euro yükselmiştir (Gönültaş, 2022). Rusya'nın ihracat gerçekleştirdiği ilk beş ülke içinde Hollanda ve Almanya gelmektedir, Rusya'nın AB ülkeleriyle ticareti yüzde 5 gibi oranla ABD ve Çin'den sonra üçüncü ülke konumundadır (Yıldız, 2022).

Rusya'da Vladimir Putin'in yönetime gelmesiyle birlikte Rusya-AB ilişkilerinde farklı boyutların oluştuğunu belirtebiliriz. Rusya, uluslararası bir ekonomik krize neden olan 1998'de enerji fiyatlarının artmasıyla bu süreci güçlü bir şekilde atlattır. Bu bağlamda, Rus lider Putin'de gerek iç, gerekse dış politikada Rusya'yı eski ihtişamlı gücüne döndürmek istemiştir. Rusya'nın AB üyelik durumu tartışılmaktan çıkmış ve bu fikirden uzaklaşarak rahatsız olduğu konularda AB'ye iletilmiştir. 2000 yılında gerçekleşen Rusya-AB enerji zirvesi Paris'te oldu. Ve bu zirveyle birlikte Rusya'nın AB ile stratejik ve önemli bir dış ticaret partneri olduğu vurgulandı. Bu gelişmeler neticesinde de Rusya

için AB'nin herhangi bir tehdit unsuru olmadığı gibi 2000 yılındaki Ulusal Güvenlik Planı belgelerinde de bu açıklığa kavuşmuştur (Yurtsever, 2019:41).

AB-Rusya İlişkilerinde Enerji ve Ukrayna

Avrupa kıtasına ilişkin bir enerji ithali zorunluluğu perspektifinin yanında enerji ihraç eden ülkeler açısından da bölgesel kriz senaryolarının olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır ki, bu bakış açısıyla sadece talep yönlü bir güvenlik sorunsalından değil, arz yönünün de güvenliğinin ve istikrarının önem taşıdığı dev bir enerji koridorundan dem vurmak gerekecektir. Bu noktada gerek Ukrayna'nın transit rolü gereği Rusya'nın petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir bölümünü Avrupa pazarına ihraç ettiği değerlendirmesi yapılacak olursa, AB ile Hazar ve Karadeniz coğrafyası arasında jeoekonomik değerlerde karşılıklı bir bağımlılığın belirdiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Rus ihracatının güvenilirliği ayan beyan ortada olan bir durumdur, çünkü bu ihracat Soğuk Savaş döneminde bile kesintiye uğramamıştır. Günümüzde ise bu güvenilirlik, mevcut ve ek olarak inşa edilen ve de Rus üreticilerini Avrupalı tüketicileriyle bağlayan petrol ve doğalgaz hatlarına dayanmaktadır (Bahtiyar, 2018:523-524).

21. yüzyılın ilk çeyreğinde hidrokarbon ve nükleer enerjinin fazlasıyla önem kazanması, AB'nin bu tür kaynaklar konusunda yetersizliği ve bununla birlikte ithalatçı konumda olmasıyla da Rusya'ya bağımlılığını artmıştır. Avrupa'ya enerji bağlamında en çok Rusya aktarımda bulunduğundan dolayı Avrasya jeopolitiğinin de önem kazanması yadsınamaz. Rusya ile AB arasında enerjinin taşınmasında stratejik bir konumda bulunan, enerjinin boru hatları aracılığıyla aktarılmasında önemli bir işleve sahip Ukrayna'nın son yıllarda yaşamış olduğu krizler göz önüne alındığında AB'nin enerji güvenliğini gözden geçirmesini zaruri kılmaktadır (Alkan, 2015:215).

1991 yılında Almanya'nın Sovyetler Birliğinden yaptığı doğalgaz ve petrol ithalatını garanti altına almak ve Sovyetler Birliğinde doğalgaz ve petrol sanayisini geliştirmek için AB'nin Sovyetler Birliğine teklifi olan Avrupa Enerji Şartı, 17 Aralık 1994'te Lizbon'da 50 ülke ve AB tarafından imzalanmıştır. Bu antlaşma, imzacı ülkeler için, enerji ticareti, şirketlerinin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konusunda işbirliği alanlarında uluslararası düzenlemeyi gerçekleştirmiştir. Fakat Sovyetler Birliğinin dağılması, yeni kurulan ülkelerin ilgisiz tutumu ve ABD'nin karşı duruşu yüzünden işlevsellik kazanamamıştır. Ancak 1998 yılında "Enerji Şartı Antlaşması ve Enerji Verimliliği Üzerine" bir Protokol yürürlüğe girebilmiştir (Bahtiyar, 2018:539).

Doğu Avrupa'da bulunan Ukrayna, bu özelliğinden dolayı tarih boyunca Batı ve Doğu arasında güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Tarih boyunca birçok devletin egemenliği altına giren bölge, Osmanlı'nın zayıflamaya başlaması ile yükselen Rus İmparatorluğunun etkisi altına girmiştir. Yükselmeye devam ederek Doğu gücünün merkezi olan Rus imparatorluğu ve sonrasında ardılı olan Sovyetler Birliği ile özellikle Soğuk Savaş yılları ve sonrasında ABD ve Avrupa entegrasyonu modeliyle bir araya gelmiş olan Batı Avrupa da Doğuya karşı Batı gücünün merkezi haline gelmiştir (Meral, 2018:335). Karadeniz'in kuzeyinin hemen ortasında Karadeniz'in orta merkezine doğru sarkmış coğrafi yapısıyla Kırım, Karadeniz'in oldukça önemli bir yarımadasıdır. Kırım, 20. yüzyılın ilk bölümünü Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak geçirmiş, Ukrayna'ya 1954 yılı itibariyle aktarılmış ve hukukî olarak 1991 yılından beri bağımsız olan Ukrayna'ya aittir. Ancak Kırım yarımadası, Nisan 2014'ten beridir fiilen Rusya'nın işgali altındadır (Erdemir, 2018:297).

Ukrayna'da 2004 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Viktor Yuşçenko ile Viktor Yanukoviç arasında rekabet ikinci turda ancak neticelendi ve Yanukoviç kazanan taraf oldu. Ancak Yuşçenko Ukrayna'nın doğusunda hile yapıldığı gerekçesiyle Kiev'de gösteriler başlatılmasını sağlamış ve Yüksek Mahkeme'nin seçimi iptaliyle 26 Aralık 2004'te yeni seçim yapılmıştır. Kiev

merkezli meydana gelen protestolar ve karışıklıklar içinde gerçekleşen Batı yanlısı sonucun alındığı sürece “Turuncu Devrim” denmiştir. Turuncu Devrim sonucunda Devlet Başkanı Viktor Yuşçenko seçilmiş ve Batı yanlısı politikalar takip ederek Avrupa Birliği ve NATO ile ilişkileri geliştirmeye gayret etmiştir (Karasu, 2013).

Bölgedeki gelişmelere istinaden 2006 ve 2008’de Rusya ile Ukrayna arasında doğalgaz transferi ve fiyatlandırmasıyla ilgili anlaşmazlık çıkmıştır/çıkarılmıştır. Ruslar Ukrayna’nın içine düştüğü Batı yanlısı politikalarından rahatsızlık duymuştur. Rusya’nın desteğini arkasına alan Yanukoviç 2010’da Ukrayna Cumhurbaşkanı olarak makama oturdu. Yanukoviç Rusya’nın da istekleri doğrultusunda AB ile serbest ticaret antlaşması ve diğer görüşmeleri 2013’de imzalamayı reddetmiştir. Bunun üzerine Ukrayna’da çatışmalar ve iç karışıklıklar çıkmıştır (Erdemir, 2018:301).

Coğrafi olarak Avrupa’da yer almasına rağmen Ukrayna’nın AB üyeliğine Rus karar alıcılarda karşı çıkmış; Ukrayna’nın Batı ile yakınlaşmasını sıfır toplamlı oyun olarak görerek, Ukrayna’nın aynı anda hem AB hem de Rusya ile entegre olmasının mümkün olmadığını savunmuşlardır. Avromeydan göstericilerinin bir kısmı hem Ukrayna’nın AB ve NATO’ya üye olamamasının ardındaki baş aktör olduğuna ve ülkenin doğusunda yasadışı bir şekilde asker bulundurarak savaşı kendi seyrine göre yönlendirmeye çalıştığına inandıkları Rusya’ya hem de Rus yanlısı Yanukoviç iktidarının yozlaşmışlığına ve umursamazlığına isyan etmişlerdir. Hakikaten de, Rusya’ya bağımlı yaşayan Ukrayna halkının bilhassa sosyal adalet ve refah seviyesi AB ülkelerinin çoğunun gerisindeydi Avromeydan hareketine katılan Ukraynalılar AB ve NATO ideallerinden vazgeçmiş değildir. Kiev’de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan çoğu protestoda Ukrayna bayrağının yanında AB bayrağının da kullanılmış olması Avrupa değerlerinin ve insan hakları anlayışının benimsenmek istendiğinin bir tezahürüdür (Hubar, 2018:307).

Ukrayna krizinin tırmanmasına zemin oluşturan ve krize uluslararası boyut kazandıran Ukrayna’ya özgü en önemli neden ise Ukraynalıların siyasi davranışlarını etkileyen esas faktör olan bölgesel/etnik/dile ait farklılıklardır. Akademisyenlerin büyük çoğunluğu Ukrayna’yı bu farklılıklar bağlamında Batı Ukrayna-Doğu Ukrayna ayrımı temelinde ele almaktadır. Her ne kadar Batı Ukrayna-Doğu Ukrayna ayrımı Ukrayna siyasetinin karmaşıklığını ve çok yönlü tarafını gölgeleyen “basit” bir ayrım olduğu yönünde eleştirilse de, Batı Ukrayna’nın AB yanlısı, Doğu Ukrayna’nın Rusya yanlısı olduğu gözlemlenmektedir. Ruslar ise Batı Ukrayna-Doğu Ukrayna ayrımı yerine milliyetçi Ukrayna-çok uluslu Ukrayna ayrımı yapmayı tercih etmektedir. Nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın, bu durum ülkede bir kutuplaşma olduğuna işaret etmektedir. Ukrayna siyaseti ülkedeki kutuplaşmayı hafifletme/giderme ve ulusal birliği sağlama konusunda başarılı olamamıştır (Yiğit, 2018:343).

NATO genişlemesine paralel olarak Batı’nın bir diğer yayılma politikası AB’nin genişleme politikası aracılığıyla yürütülmektedir. AB 2004 ve 2007 yıllarında, iki dalgada gerçekleşen ve tarihinin en büyük genişleme dalgası olan beşinci genişleme sürecinde, Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Güney Kıbrıs, Polonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya’yı bünyesine katmıştır. NATO’nun genişlemesine itiraz eden Rusya AB’nin genişlemesine karşı aynı sert tutumu göstermemiştir. Oysa Birliğin genişlemesi de, NATO’nun genişlemesi gibi, genişlemeye dâhil olan devletlerin Batı’nın siyasi, ekonomik ve askeri sistemine entegre olması anlamına geldiğinden ve Batı’nın üstünlüğünün zımni mesajı niteliğinde iken Rusya’nın Birliğin genişlemesine karşı yaklaşımı, genişleme politikasının önemini doğru değerlendirmedeği şeklinde okunmuştur. Bu değerlendirme isabetli değildir. Rusya hem NATO hem de AB genişlemesinin Batı’nın yayılmacı politikaları olduğunun ve Rusya’yı izole ettiğinin farkındadır; ancak genişleme politikalarına engel olmak amacıyla Batı ile çatışmaya girmemesinin nedeni çatışmayı göze alamamasıdır (Bielewicz, 2004).

Doğu Avrupa’da mevcut yaşananları – Soğuk Savaş dönemini – edebi bir anlatımla bizlere aktaran ve ‘‘Milan Kundera’’ tarafından yazılan ‘Var Olmanın Dayanılmaz Hafifliği’nde; 1968 öncesi Prag baharı ve 1968 sonrası Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya’yı işgal ettiği yıllar göze çarpıyor. Doğu Avrupa’yı anlayabilmek için sadece siyasi, ekonomik ve jeopolitik değil, edebi(yat) yönleriyle de analiz etmek yararlıdır. Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte, şayet Rusya’nın durdurulması mümkün olmayacak ise ‘1938 Münih Antlaşması’nda yaşananlarda olduğu gibi – Hitler’in Çekoslovakya özelinde tavizler koparmaya çalışması - gunumuzde de Putin’in aynısını Ukrayna üzerinde uygulamaya çalıştığı söylenebilir. Çekoslovakya bağlamında ‘‘Sudetler’’ stratejik ve önemli bir bölgeydi, bu bölge Doğu Avrupa’ya uzanan toprakları bakımında da öyleydi ve özellikle Sovyetler Birliği bağlamında. Ukrayna, Doğu Avrupa’da olan ve yuzolumuyle de Avrupa kıtasının en büyük jeopolitiğine sahiptir, aynı zamanda Rusya ile AB arasında tampon bir ülke konumunda olması stratejik bir yer olduğunu göstermektedir (Bati, 2022).

AB’nin Rusya’nın en büyük ticaret ortağı olması, Rusya’nın Birliğin ticaret ortakları listesinde uuncu sırada yer alması nedeniyle AB’nin Rusya’ya yaptırımları ile Rusya’nın karşı önlemlerinin iki taraf arasında ticari ilişkileri olumsuz etkileyeceği bilinen bir gerçekti. Rusya’nın enerji kozunu kullanması ve bununda AB tarafından bağımlılığı bilinmektedir. AB’nin yaptırımları ve Rusya’nın karşı önlemlerine Ruble’nin değer kaybetmesi, petrol fiyatlarındaki duşuş, dolayısıyla Rusya’nın içine duştuğu ekonomik kriz de eklenince sadece yaptırım ve karşı önlemlere konu olan malların değil, konu olmayan malların ticareti de olumsuz etkilenmiştir. Nihayetinde AB’nin Rusya’ya yönelik yaptırımları, Rusya’nın ekonomik sorunlarını derinleştirici etki yapsa da, Rusya’nın Ukrayna politikasını değiştirici etki yapmamıştır. AB’nin asıl amacı da Rusya’nın ekonomisini mahvetmek değil Rusya’nın Ukrayna politikasını değiştirmesi için baskı uygulamak olduğundan, yaptırımlar ile ongoruulen asıl amaç gerçekleşmemiş; dolayısıyla yöneldiği amaç açısından AB’nin Rusya’ya yönelik yaptırımları başarısız olmuştur. Rusya’nın Ukrayna işgali sonrası AB’nin Rusya’ya uyguladığı yaptırımlar muhakkak ekonomik olarak Rusya’ya ağır olmuştur. Ne var ki, bu kadar yaptırımlara rağmen Rusya’nın Ukrayna savaşını sürdürmesi aslında etkisini göstermediğini bizlere göstermektedir (Yiğit, 2018:349-351).

Rusya’nın Ukrayna mudahaseli/işgali NATO’nun Doğu kanadını genişletmesinden kaynaklı olmuştur, keza Rusya NATO tarafından ‘‘evrelendiğini’’ belirlemekte ve bunun ulusal güvenlik konusu olduğunu ifade etmektedir. AB açısından belirli sektörleri ve kişileri hedefleyen söz konusu yaptırımlar Rusya’yı cezalandırmaya değil, Rusya’nın politikalarını etkilemeye yönelik önlemler olup; uluslararası hukuku ve insan haklarını koruma adına alınmış önlemlerdir. Rusya ise AB’nin yaptırımlarını Bati’nin Rusya’yı zayıflatma stratejisinin bir aracı ve yeni bir tür çevreleme politikası olarak nitelendirmiş; hatta AB’nin Rusya politikasını ABD’nin tek taraflı politikalarının bir urunu olarak okumuştur (Fischer, 2015:3). AB’nin Ukrayna krizine yanıtı Ukrayna’ya destek vermek ve Rusya’ya yaptırım uygulamak şeklinde tezahür etmiştir. AB üyeleri krizin başından itibaren askeri müdahale tercihini devre dışında tutmuş; Ukrayna krizini Bati ve Rusya arasında vekalet savaşına dönüştürmekten kaçınmıştır. Bu durum AB’nin Ukrayna nedeniyle Rusya ile ilişkilerini daha fazla riske atmaktan kaınmaması ve/veya askeri açıdan yetersiz olmasından kaynaklı zorunlu bir tercih olarak okunabilir. Kırım bir ilhaktı, ancak Ukrayna savaşı bir işgal olduğu için AB tarafından yaptırımlar sert olmalıydı ve oldu. Nihayetinde Ukrayna’dan sonra Rus tehdidinde olacak olan Avrupa’nın diğer ülkeleri olacaktır. Bu bağlamda Balkanlar, Baltıklar ve İskandinavya olarak sıralanabilir (Speck, 2015:7).

Karadeniz Jeopolitiği

Karadeniz’e kavramsal bir çerçeveden bakıldığında, gerek jeostratejik, gerekse jeopolitik anlamda konumu gereği ‘‘Kara Hakimiyet Teorisi’’ kurucusu İngiliz Sir Halford Mackinder’in dünya

kuramında “Kalpgah” ile “İç Hilal” arasındaki kesişimi, Amerikalı olan Nicholas John Spykman’ın kuramında da “Kalpgah” ile “Kenar Kuşağın” kesişimin de yer almaktadır. Karadeniz özelinde farklı kuramsal görüşlerin olduğunu da vurgulamak gerekir. Hakeza, Soğuk Savaş Döneminde Varşova Paktı’nın güdümünde olan jeostratejik ‘Avrasya Dünyası’, ‘Rus Kalpgahı’ ile ‘Doğu Avrupa’ altındaki bölgeleriyle deniz ticaretine bağlı olduğudur (Kandemir, 2017:83).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, uluslararası hukuk nezdinde “yarı kapalı” bir statüye sahiptir. Dolayısıyla Karadeniz’in, Soğuk Savaş Döneminde konum itibariyle buna uygunluğu mevcut iken, Soğuk Savaş Dönemi sonrasındaki süreçte küresel düzlemde uluslararası aktörlerin ve bu aktörlerin kendi coğrafyalarıyla ilgili, nazaran kapalı konumunun zorlandığı farklı bir konuma geçmiştir. Karadeniz’e “bütüncül” açıdan bakıldığında yeni bir yapılanma ile birlikte bu bölgesel sistemi meydana getiren parçaların çok değişik bir şekilde yeniden düzenlenme sürecine girdiği görülecektir. Bu doğrultuda, küresel düzlemde birçok dengenin istikrarı yönünde katkıda bulunulması ve birçok kurumsal öğelerin ortaya çıkması gerekliliktir. Karadeniz’de küreselleşme olgusuyla birlikte, kaydedilecek değişim ve yapılanma tüm çevre alanlarında çok yönlü istikrar açısından önem arz etmektedir (Cohen, 1969:65-75).

Tarih boyunca geçiş coğrafyası niteliği taşımış ve Soğuk Savaş döneminde de “çevre” olarak konumlanmış Karadeniz havzası, bugün artık bu yeni gelişmeler neticesinde “merkezi” bir konumda algılanmaktadır. Uluslararası aktörlerin küresel ve bölgesel dinamikleri gelecekteki sevk-idare şekline göre Karadeniz’in jeopolitik açıdan bir “Merkezi Pozisyona” doğru yönlendirilmesi mümkündür. Merkezi pozisyona gelen Karadeniz’de sorun ve tehditlerin çözülmesine yönelik aktörlerin birlikte ortaya koyacağı “çok taraflı mutabakat” sonucunda elde edilebilecek hareket serbestisi, dünya pazarlarının tam ortasında yer alarak lojistik açıdan büyük bir avantaja sahip olan bu bölgeyi küresel sermayenin yatırımı için cazibe merkezi haline getirebilecektir. Bu bölgede oluşacak hareket serbestisi, aynı zamanda küresel barış ve istikrara olumlu katkı sağlayarak, uluslararası sistemi denge haline kavuşturacak yeni bir düzene geçişte, uluslararası anlayış ile ortaya çıkaracağı yeni kurumlarıyla bir referans teşkil edebilecektir (Özersay, 2009:373-374).

Sonuç

Rusya-AB ilişkileri tarihten günümüze inişli çıkışlı bir grafik izlemekle beraber, daha çok karşılıklı bağımlılık üzerine kurulmuştur. Bu bağımlılık enerjinin yani daha çok hidrokarbon (petrol ve doğalgaz) olarak Rusya’nın zenginliğinden kaynaklı olmakla birlikte, gerek AB ülkelerinin gerekse Rusya’nın yakın coğrafyada bulunmalarından. AB’nin lokomotifi olan Almanya ile Rusya’nın ilişkileri aslında bir nevi Rusya-AB ilişkilerini belirleyici ediyor demek yerinde olacaktır. AB’nin iki söz sahibi ülkeleri Almanya ve Fransa’dır, her ne kadar ‘Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla Almanya doğal olarak ‘Batı’ bloğunda bulduysa bile, geçmişten gelen (Doğu Almanya) genetik kodlarından dolayı nispeten Rusya ile iyi ilişkileri bulunmaktadır. Hakeza, Fransa için ise tersidir, zira Rusya’ya yakın olmamakla birlikte ‘Batı’ bloğunun Avrupa’daki hamisi/kurucusu olarak ön plana çıkmaktadır. AB’nin büyükleri ve küçükleri olarak tabir ettiğimiz bu göstergelerden de anlaşılacağı üzere AB’nin Rusya ilişkilerini belirleyen Almanya olduğunu belirtmek gerekir.

AB’nin lokomotif ülkelerinden Fransa ile Rusya’nın geçmişten günümüze siyasi, sosyal ve ekonomik olarak bağlarının olmasına rağmen, iki ülke arasındaki güvenin oluşmadığını rekabet alanın ise fazla olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Fransa kendini ‘Batı’ ile özdeşleşmiş, demokratik değer ve ilkelerle uyumlu bir ülke olarak görmektedir, Fransız Aydınlanmasının ‘Batı’ya çok şeyler kattığına belki inandıkları içindir. Fransa, her ne kadar Macron yönetiminde ABD ile ters düşecek politikalar gütse bile, ‘Batı’lı bir Fransa’nın Rusya ile olan ilişkilerinin uyumlu olduğunu söyleyemeyiz. Bunun aksine AB’nin bir diğer başat gücü hatta ana belirleyicisi Almanya’nın Rusya ile ilişkilerinin iyi

olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Keza, Ukrayna'ya saldırdı saldıracak derken işgal eden Rusya'ya karşı, Ukrayna'ya ilk zamanlarda sadece askeri malzeme olarak miğfer göndermesi ve tarafsız kalması bile Almanya-Rusya ilişkilerinin seyrini bilmek ve görmek için yeterlidir. Almanya-Rusya ilişkilerini sadece enerji üzerinde yorumlamamak lazım, Almanya'nın Rusya ile olan iyi ilişkileri ABD'nin baskısına karşı dengeleyici bir unsur olarak da görmek lazımdır.

Rusya-AB ilişkilerinin gerilmesi Gürcistan işgaliyle başladı, Kırım'la devam etti ve günümüzde Ukrayna savaşı/işgaliyle had safhaya ulaşacak şekilde kopma noktasına geldi. Rusya'nın Doğu Avrupa'da ve Karadeniz Jeopolitiğinde olan Ukrayna'ya saldırmasıyla birlikte AB ile olan münasebetlerini zorluklara ve tehditlere bırakmış oldu. Şu anda her ne kadar "Batı" ile Rusya savaşı olarak lanse edilse bile (ki bu doğrudur), ABD ve NATO'nun da Karadeniz Jeopolitiği üzerine olan projelerini daha çok AB üzerinden sürdürdüğünü söylemek yanlış olmaz/olmayacaktır. AB genişleme politikası Doğu Avrupa ülkelerini birlik çatısına almaya çalışırken, Rusya'nın tarihsel bağları ve kültürünün olduğu bu ülkelerle ilişkisini minimize ederek Karadeniz jeopolitiğinde rekabete dayalı bir güç savaşlarını doğurmaktadır. Ve bunun jeopolitik düzlemdeki son veçhesini ise Ukrayna'da gördük/gözlemledik. Nihayetinde Karadeniz jeopolitiğinde bulunan Ukrayna, "Rusya ve ABD/AB/NATO" ekseninde sıkıştırılmaktadır. Aslında var olan Rusya-Ukrayna gerilimi "Batı" ile "Doğu" çekişmesi olmakla birlikte, 21.yüzyılın ilk çeyreğinde "Soğuk Savaş" günlerini aratmayan her şeyi görmekte mümkündür, bunlar Orta Menzilli Füzeler, Nükleer tehditler ve diğerleri. Mesele, "Ukrayna" olmaktan ziyade NATO ile AB'nin Doğu Avrupa, Karadeniz ve Baltıklar genişlemesiyle birlikte, Rusya'nın da ulusal güvenliği bağlamında bunlara karşı olmasıdır.

Kaynakça

- Bahtiyar, K. (2018). AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz. Editör Çomak, H. vd. Karadeniz Jeopolitiği (ss.523-524) İstanbul: Beta Yayınları
- Batı, G.F. (2022). Doğu Avrupa Yine Yeniden Kaos Yolculuğuna mı?
<https://ulesam.org/dogu-avrupa-yine-yeniden-kaos-yolculuguna-mi.html>, E.T: 3 Nisan 2022
- Cohen, S. B. (2015). Geopolitics: The Geography of International Relations, (3rd Edition). New York(The U.S.): Rowman & Littlefield.
- Bielewicz, M. (2004). The Eastern Perspective: Russia Towards NATO Enlargement. A Case Study of 1999 and 2004 NATO Enlargements.
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CAAnBYtuDw3IJ:https://rocznikbezpiecze-nstwa.pl/ojs/index.php/rbm/article/download/192/166/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, E.T: 10 Ocak 2022
- Erdemir, H. (2018). Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler. Editör Çomak, H vd. Karadeniz Jeopolitiği (ss.125-145) İstanbul: Beta Yayınları
- Fischer, S. (2015). European Union Sanctions Against Russia.
https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2015C17_fhs.pdf, E.T: 27 Ocak 2022
- Gönültaş, B. (2022). Almanya'nın Rusya ile Ticareti Yüzde 34 Arttı.
<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/almanya-nin-rusya-ile-ticareti-yuzde-34-artti/2512589>, E.T: 27 Şubat 2022
- Hatipoğlu, E. (2001). Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri, Avrupa Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 115-135.

- Hubar, G. (2018). Rusya'nın Kırım'ı İlhakı ve Kırım Referandumunun Uluslararası Hukuka Aykırılığı. Editör Çomak, H vd. Karadeniz Jeopolitiği (ss.305-318) İstanbul: Beta Yayınları
- Karasu, C. (2013). Ukrayna'daki Turuncu Devrim. Akademik Perspektif. <http://akademikperspektif.com/2013/04/22/ukraynadaki-turuncu-devrim/>, E.T: 21 Ocak 2022
- Kandemir, E. (2017). Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği, Editör Çomak, H. vd. Karadeniz Jeopolitiği, (ss.82-90) İstanbul: Beta Yayınları
- Meral, Ö.E. (2018). Ukrayna Krizi ve Birleşmiş Milletler. Editör Çomak, H. vd. Karadeniz Jeopolitiği. (ss.335-340) İstanbul: Beta Yayınları
- Nail, M.A. (2015). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna. Karadeniz Araştırmaları Dergisi. (44), 215-227.
- Özersay, K. (2009). Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Editör Oran, B. Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980, 15.bs., İstanbul, İletişim Yayınları
- Ulrich Speck, (2015). The West's Response to the Ukraine Conflict. https://www.gmfus.org/sites/default/files/Speck_WestResponseUkraine_Apr16_web.pdf, E.T: 20 Ocak 2022
- Yiğit, D. (2018). Ukrayna Krizi ve Avrupa Birliği. Editör Çomak, H vd. Karadeniz Jeopolitiği. (ss.341-354) İstanbul: Beta Yayınları
- Yıldız, Y. (2022). Rusya'nın Dünya Ticaretindeki Payı Ne? <https://www.haberturk.com/rusya-nin-dunya-ticaretindeki-payi-ne-3356149-ekonomi>, E.T: 14 Mart 2022
- Yurtsever, B. (2019). AB-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Çatışmacı mı Birleştirici mi Bir Rolü Var? 2 (3), 39-55.
- Zhussipbek, G. (2011). Avrupa Birliği İle Rusya Federasyonu Arasındaki Stratejik Ortaklığın Analizi, Uluslararası Hukuk ve Politika 7 (25), 47-85.